

ANNIE ROMEIN VERSCHOOR LEZING 8 MAART 2018

Universiteit Leiden

Jet Bussemaker

DE NEDERLANDSE VROUW: BAKFIETSMUTS OF GELUKKIG DEELTIJD -MENS? Over economische zelfstandigheid, carrière en geluk in de Haagse en alledaagse werkelijkheid.

Mijn deftige, progressieve oudtante Annie woonde samen met haar man oom Dick op een mooie bovenwoning aan de Laan van Meerdervoort in Den Haag. Ze hadden geen kinderen en toen ze daar weggingen, werden mijn ouders een van de erfgenamen. Wij mochten als kinderen mee om te kijken of er nog wat tussen zat. Mijn broer en ik gingen beiden binnenkort studeren, dus wellicht konden we wat vinden voor de uitzet, dacht men.

Wellicht heb ik een pannetje of iets dergelijks mee genomen, maar wat ik me vooral herinner waren de sociaal-democratische pamfletten - oproepen van de SDAP uit de jaren dertig tegen fascisme, het aardewerk gedenkbordje over het 45 jarig bestaan van de NVV, de gedenkschriften van pieter Jelles Troelstra, én Omzien in Verwondering van Annie Romein-Verschoor. Ik was zeventien en las dit boek met rode oortjes. Sommige dingen gingen boven mijn pet, maar dat maakte niet uit. Het gaf een beeld van een leven dat ik zou

willen leiden; dynamisch, intellectueel, met veel interessante vrienden en betekenisvol. Ik ging opeens ook heel anders aankijken naar mijn tante, van wie me tot dat moment vooral de grijsblauwe watergolf, de lippenstift stempel na een zoen en de hoge stem waren bijgebleven.

Als je Annie Romein zegt, zeg je ook Jan Romein. Het duo werkte samen aan vele publicaties, en trad gezamenlijk naar buiten. Jan's bijdrage aan de Nederlandse geschiedschrijving is, mede door zijn positie als hoogleraar geschiedenis, beter gedocumenteerd dan die van Annie.

Maar Annie Romein was gelukkig veel meer dan de 'vrouw van'. Ze had haar eigen leven en opvattingen, misschien niet zo wild en existentialistisch als Sartre en de Beauvoir, maar ergens had ze toch iets van Simone.

Het leven van de generatie van mijn moeder, geboren in 1932, was doorgaans minder spannend dan dat van Annie Romein, maar daarmee was ze nog wel een voorbeeld voor velen. Het 'rustige individualisme' dat Jan en Annie bepleitten bleek ook voor vrouwen kansen te bieden, en minder wild en radikaal dan Dolle mina. Het bood zo ook inspiratie voor mijn eigen moeder, en voor mijn lievelingstante: tante Cobie, alleenstaand, full time werkend als medisch analiste op het Academisch Ziekenhuis hier in Leiden, en actief in tal van maatschappelijke organisaties en muziek groepen.

Zij zette mijn moeder, ook medisch analiste, aan om weer te gaan werken toen mijn broers en ik alle drie naar school gingen. Dat begon met een ‘baantje’ van enkele uren bij het ondersteunen van een promotie-traject van een internist op het Academisch Ziekenhuis in Leiden. Ze was daar onzeker over; de kennis die zij bij haar studie had opgedaan was immers deels verouderd, en men gebruikte andere apparaten. Maar ze vond het leuk, en zo volgde op het ene baantje het andere, en meestal weer een paar uur meer.

Wij kinderen vonden het geen probleem. Ik herinner me dat in die tijd – rond 1975 – vaak negatief geschreven werd over ‘sleutelkinderen’. Nou, ik was er ook een, en ik was er trots op dat ik zelf de sleutels van ons huis bij me had! Ik vond het heerlijk thuis te komen als mijn vader en moeder er nog niet waren en zelf mijn gang te kunnen gaan. Ik vond het trouwens ook altijd heel leuk als ze er wél waren en we gezamenlijk een kop thee dronken. Juist omdat het niet elke dag gebeurde.

Mijn moeder vond haar werk leuk, maar eigenlijk had ze dierenarts willen worden. Als dochter van een huisarts in wat we nu het groene hart noemen, kwam ze veel op boerderijen en dat inspireerde haar. Maar haar vader vond het maar niets, zo’n meisje dat zich over paarden en koeien zou moeten buigen (van praktijken voor kleine huisdieren had men nog niet gehoord....). zo werd het eerst medicijnen, en toen dat niet beviel medisch analiste. Tegen de tijd dat haar pensioen in zicht kwam – en wij al lang het huis uit waren - werkte zij meer dan vijftientig uur en deed mijn vader, die met prepensioen was, een deel van het huishouden. Ze had ‘fijn

wat bij verdiend' zoals het werd genoemd, maar geheel geen pensioen opgebouwd. Dat was onderdeel van de clause van tijdelijke en kleine banen – en dat werd in de jaren zeventig en tachtig nog als heel gewoon beschouwd. Als vrouwen al werkten, dan was het om wat extra's er bij te verdienen. Ze kocht er haar eigen boeken en kleren van, en vond dat fijn, maar economisch zelfstandig is ze er niet van geworden.

Mijn moeder was een van de weinige moeders die werkten. Slechts 35 procent van de vrouwen werkten toen, van de moeders nog veel minder, nu werkt zo'n 65 procent van de vrouwen. Daar is dus een enorme slag gemaakt. Ondertussen zijn ook de ongelijkheden in de sociale zekerheid, mede onder druk van Europese wetgeving, opgeheven en zijn jonge vrouwen hoger opgeleid dan hun mannelijke leeftijdsgenoten. Er is veel verbeterd sinds mijn moeder de arbeidsmarkt betrad, maar zo ver als mijn voorganger Art Jan de Geus dacht, zijn we nog lang niet. Hij beweerde in 2003 dat de emancipatie was voltooid. Oké, er was nog werk aan de winkel voor allochtone vrouwen, maar dat was het dan ook wel.

Dat was naar mijn idee toen al een enorme misvatting. Want de praktijk bleek er heel anders uit te zien. Ik was gelukkig niet de enige. Hoon trof de Geus. Want hoe anders kon hij het zeer geringe aantal vrouwen in topposities in het bedrijfsleven verklaren, de slechte score van aantal vrouwelijke hoogleraren, de bestaande loonkloof, en – niet in de laatste plaats – het geringe aantal vrouwen, minder dan 50 procent, dat economisch zelfstandig is.

Je zou kunnen zeggen, en dat was ook het antwoord van de Geus en vele anderen, nou, nu de wet gelijk is komt dat vanzelf wel goed. Zie maar, over tien of twintig jaar is alles anders.

En zover zijn we nu, vijftien jaar later. En hoe staan we er voor? Niet goed. Oké; het jonge aantal hoog opgeleide vrouwen overtreft nu in bijna alle disciplines mannen, de harde betawetenschappen uitgezonderd, jonge vrouwen verdienen bij de overheid zelfs iets meer dan mannen, en tegenwoordig is iets meer dan de helft van de vrouwen economisch zelfstandig. Maar daarmee houdt het positieve nieuws wel op. Want op het gebied van topposities in bedrijfsleven en universiteit, de loonkloof, vertegenwoordiging in de media, en seksueel geweld is er weinig vooruitgang geboekt. En pas recentelijk is er meer aandacht gekomen voor de gender-bias in gezondheidsonderzoek, waardoor ziektebeelden bij vrouwen minder goed herkend worden, en behandelingen meer op mannen dan op vrouwen worden afgestemd.

Seksueel geweld komt overal voor, maar de geringe doorstroom van vrouwen op de arbeidsmarkt lijkt- en dat is opvallend - steeds meer een typisch Nederlands verschijnsel te zijn. We raken steeds verder op afstand van andere landen. Dat geldt al lang niet meer alleen voor de Scandinavische landen, waar ze in de jaren zestig het roer drastisch omgegooid

hebben door de arbeidsmarkt voor vrouwen aantrekkelijk te maken waar wij arbeidstekorten oplosten met de komst van ‘gastarbeiders’, maar ook voor vergelijkbare landen op het continent zoals Duitsland en Frankrijk. In Frankrijk hebben ze al langer geleden voorzieningen op school getroffen die ouders helpen bij een carrière; kinderen hebben lange schooldagen en krijgen tussen de middag een warme maaltijd. In Duitsland is de kinderopvang sterk uitgebreid. Daar werken steeds meer vrouwen, de eenwording heeft daarbij natuurlijk een belangrijke rol gespeeld. Maar ook Groot-Brittannië, waar de invloed van de staat historisch gezien altijd gering is geweest, scoort op veel punten beter, zeker als het gaat om vrouwen in hoge posities.

Hoe komt dat toch? Zit de cultuur er bij ons meer in dan elders? De econome Janneke Plantenga heeft betoogd dat het ideaal van het ‘huisvrouwschap’ in de naoorlogse periode weliswaar in heel veel Europese landen met de mond werd beleden, maar dat Nederland er beter dan welk ander land in slaagde om dat, dankzij hoge kostwinnerslonen en economische voorspoed, ook daadwerkelijk voor brede lagen van de bevolking in praktijk te brengen. In die zin was, en is misschien nog steeds, niet werken of deeltijd werken een uiting van economische voorspoed. Ik heb zelf indertijd in mijn proefschrift betoogd dat de doorwerking van de verzuiling - waarbij het denken in termen van gezin als kleinste eenheid, een van de weinige uitgangspunten was die confessionelen met een groot deel van de liberalen en sociaal-

democraten verbond - een belangrijke grondslag voor langdurige culturele patronen heeft gelegd.

Dergelijke verklaringen kunnen ons helpen te begrijpen waar we vandaan komen, en inzicht geven in de historische en economische dynamiek, maar laat de vraag nog onbeantwoord waarom we de afgelopen jaren zo weinig verandering zien. Om dat te begrijpen is een historische of theoretische benadering niet voldoende, maar moeten we ons verdiepen in het licht ontvlambare karakter van de thematiek, gevoed door heftige emoties.

Ik heb me de afgelopen twintig jaar waarin ik politiek actief ben geweest – als Kamerlid, staatssecretaris en minister – vaak verwonderd over de emoties waarmee discussies over economische zelfstandigheid van vrouwen gepaard gaan.

Toen Hedy d’Ancona in de jaren tachtig als Minister pleitte voor kinderopvang als basisvoorziening werd haar door de christendemocraten staatsopvoeding verweten. Toen Paars II de eerste officiële wet Arbeid en Zorg maakte, werd er smalend gereageerd op de noodzaak van mantelzorgverlof. Ook kostte het veel moeite om uit te leggen waarom er niet alleen een recht op minder werken (deeltijd dus) nodig is, maar ook om je uren als er meer formatie vrijkomt, uit te kunnen breiden (zodat je van een kleine deeltijdbaan naar een grotere kan bijvoorbeeld). Ook de belastingaftrek voor kostwinners- door Femke Halsema snedig gemunt als ‘aanrechtsubsidie’ - heeft in de loop van de jaren veel

discussie opgeleverd, wat tot enkele minimale stapjes heeft geleid naar een verdere afbouw, maar ook niet meer dan dat. Radicale omwentelingen, die op vele andere terreinen wel konden – denk aan decentralisatie in de zorg, hypotheekrenteaftrek, woningmarkt en pensioen, blijven hier vooralsnog uit.

Ik heb twee keer als Minister in de vuurlinie gestaan als het over seksegelijkheid gaat. De eerste keer was in mei 2013 toen ik naar aanleiding van mijn visiebrief over emancipatie een groot interview aan Trouw had gegeven. Dat ging voor een belangrijk deel over economische zelfstandigheid. In plaats van de ‘voltooide emancipatie’ van de Geus, pleitte ik voor het voortdurend agenderen van emancipatie omdat ‘het onderhoud nodig heeft’. Als het geen onderwerp van gesprek meer is, dan verdwijnen idealen, zo betoogde ik. Het feit dat de bijna de helft van de vrouwen niet economisch zelfstandig is, is onwenselijk schreef ik. Immers, veel gehuwde, niet werkende vrouwen lijken zich niet te realiseren dat het inkomen van de man, of de man zelf, weg kan vallen, en er dan niets meer is om op terug te vallen. Trouw vatte mijn betoog samen met de kop ‘Bussemaker: te veel vrouwen teren op de zak van hun man’. En daarmee raakte ik een open zenuw.

Het waren niet mijn woorden, maar ik heb ze ook niet weersproken. Het was een nogal ruige parafrase van de journalist, die mij in zekere zin wel uit kwam want ik wilde een steen in de vijver gooien, juist om het onderwerp weer te agenderen.

Nou, dat heb ik geweten. Binnen een paar uur was ik ‘trending topic’. En natuurlijk kreeg ik de wind van voren. SGP-Kamerlid Elbert Dijkgraaf vond dat ik me schuldig maakte aan ‘ouderwetse politiek’, waarbij de vrouw van alles en nog wat ‘moet’. Voormalig leider van de Christen-Unie André Rouvoet stelde dat ik vrouwen een nieuw schuldgevoel aanpraatte. Gelukkig waren er ook medestanders, waaronder Femke Halsema die daarbij overigens verwees naar een Annie Romein-Verschoor lezing die zij in 2010 heeft gehouden.

Het publieke debat dat ik losmaakte stond bol van emoties. Het meest opvallend vond ik hoe vrouwen zelf in twee kampen tegenover elkaar staan. Aan de ene kant de zogenaamde carrière-feministen, zoals Heleen Mees, die mijn betoog nog slap vonden, en aangaven al die deeltijd werkende vrouwen maar bakfiets-mutsen te vinden. Aan de andere kant vrouwen met kleine deeltijdbanen die mijn betoog aanmatigend vonden en zich afvroegen waar ik me mee bemoeide; het was immers hun keus, en zij waren volmaakt gelukkig en combineerden het beste van twee werelden, werk en tijd voor kinderen en hobby’s- laat ik ze ‘de gelukkige combineerder’ noemen.

In het debat dat ontstond, werd ik in de hoek van de carrière – feministen geplaatst, en werd alles persoonlijk gemaakt. Ik voelde me ongemakkelijk bij de positie waarin ik terecht kwam, die van ‘vrouwen moeten niet zeuren, ga gewoon aan de slag en verdien je eigen inkomen’. Want ik vind zelf dat die benadering voorbij gaat aan de enorme diversiteit in vrouwenlevens en levenslopen. Ik had, zo kreeg ik het verwijt

ook terug, makkelijk praten met een man die veel ouder is en al deels met pensioen dus veel thuis kon doen, een dochter die goed leert en zelfstandig haar weg zoekt, en zonder noemenswaardige mantelzorgtaken voor iedereen. Dat klopt allemaal, zo had ik mijn eigen positie ook vaak al in interviews omschreven. Natuurlijk is het volstrekt anders als je een kind hebt dat veel zorg nodig heeft, of ouders of een partner voor wie je moet zorgen. En natuurlijk is het verhaal ook anders als je weinig uitdagend werkt doet waar je weinig plezier aan beleeft, en waar je meer uur zal moeten werken om economisch zelfstandig te kunnen zijn.

Ik was er helemaal niet op uit om individuele vrouwen de maat te nemen. Het ging mij om het maatschappelijke fenomeen van ongelijkheid en de kwetsbare positie van vrouwen. Maar die nuance viel weg in het gepolariseerde debat zoals dat heden ten dage gebruikelijk is.

Ik heb er zelf ook weer van geleerd. Ik besteed sindsdien meer aandacht aan de grote diversiteit in vrouwenlevens , en benoem nadrukkelijker de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de samenleving . Want het is geen verwijt aan vrouwen, het is een keten van vanzelfsprekendheden die op individueel niveau tot realistische keuzes leiden, maar maatschappelijk ongewenste ongelijkheid opleveren. Dat begint al binnen de relatie, waar omgangsvormen niet ter discussie staan, maar die voor vrouwen door onderliggende machtsstructuren wel belemmerend kunnen zijn in het aankaarten van hun wensen en problemen. Het was Aafke Komter die dit al in de jaren tachtig benoemde als ‘de macht van de vanzelfsprekendheid’.

Maar de keten bestaat ook uit vanzelfsprekendheden op de werkvloer en bij personeels-vertegenwoordigingen. Waarom worden moeders altijd als eerste door de opvang gebeld als een kind ziek is, zelfs als de vader bovenaan staat? Waarom gaat men er in vele sectoren waar veel vrouwen werken zoals de zorg en het onderwijs vanzelfsprekend vanuit dat álle vrouwen een deeltijdbaan willen, ook als ze geen kinderen hebben? Die keten is een maatschappelijk probleem, geen individueel verwijt.

Wat ik ook heb geleerd is vooral de positieve elementen van economische zelfstandigheid te benoemen, en niet vooral de negatieve aspecten van afhankelijkheid. Niemand vindt het leuk herinnerd te worden aan mislukte dromen in het leven, zoals een echtscheiding. Fijner is het na te denken over de mogelijkheden van meer zeggenschap. Om meer draagvlak te creëren en vrouwen te bereiken – met alle soorten opleidingen en achtergronden – heb ik gaandeweg steeds meer die positieve boodschap benadrukt.

In het programma ‘Kracht on Tour’ heb ik die positieve boodschap uitgedragen. Het was een regionale tour – van Limburg tot Groningen en van Enschede tot Middelburg – waar lokale partijen concrete doelen en hun bijdragen formuleerden om economische zelfstandigheid te bevorderen. Soms was dat het aanbieden van een snuffelstage, soms het garanderen van kinderopvang, en soms – zoals in Groningen door de NS – het aanbieden van tien opleidingsplaatsen voor vrouwelijke machinisten. De presentatie was positief, met lokale rolmodellen, optredens van Jan Kooijman en Typhoon.

En een enkele keer met support van koningin Maxima. Er was positieve energie, gecombineerd met urgentie van het probleem, en concrete afspraken. Een doeltreffende combinatie. Hoewel nu zonder minister bestaat het concept van Kracht on Tour nog steeds.

De tweede keer dat ik in de vuurlinie van een publiek debat stond, was toen ik samen met Hans de Boer, voorzitter van de werkgeversorganisatie VNO-NCW een databank voor topvrouwen aankondigde. Ik was het zat telkens maar weer te horen dat men wel een vrouw wilde benoemen, maar dat ze nu eenmaal niet te vinden waren. Want ik hoorde ook telkens maar weer van hele goede vrouwen dat ze wel wilden maar nu eenmaal niet benaderd werden, en er uiteindelijk toch altijd weer een mannelijke kandidaat benoemd werd.

De gebrekkige voortgang in het aantal vrouwen in de top van het bedrijfsleven, waardoor Nederland steeds verder achterliep ten opzichte van vergelijkbare Europese landen, baarde niet alleen mij zorgen, maar ook veel Kamerleden en de werkgevers. De pleidooien voor een quotum werden luider, en Hans de Boer zag de bui hangen. Als er niets gebeurde, zou de steun voor een quotum snel groeien, was zijn verwachting. Dat had hij goed begrepen, want zoals ik vaak zei: ‘waar een wil is is een weg, waar géén wil is, is een wet’.

Maar voordat een wet nuttig en wenselijk zou zijn, moesten we eerst alles op alles zetten om het zonder wettelijke ingrepen en met meer maatschappelijk draagvlak proberen te regelen. Daarom sloegen Hans de Boer en ik -- een redelijk unieke combinatie van een PvdA-Minister en

werkgeversvoorzitter - - de handen ineen en begonnen de databank met geschikte vrouwen. Een strenge selectie was geboden, want er mocht geen discussie over de kwaliteit ontstaan. Dat ging allemaal goed, tot een deel van de Tweede Kamer er lucht van kreeg. Onder aanvoering van VVD-kamerlid Tamara van Ark, werd mij valse concurrentie verweten. Nu hadden we de databank in eerste instantie, om snel van start te kunnen gaan, ondergebracht bij het Nationaal register, en dat veroorzaakte scheve ogen bij andere headhunters. Maar het verwijt van de Kamer ging verder, ze wilden eigen helemaal geen databank, waar bemoeide ik me als politicus eigenlijk mee? Vrouwen konden het zelf wel, en elke vorm van bemoeienis was de volgende stap naar quota; 'quota zijn voor vissen' zo stelde de VVD, niet voor vrouwen. De overheid moest uberhaupt dergelijke initiatieven niet subsidiëren vond van Ark - het was simpelweg geen overheidstaak. . Ik heb dat altijd een vrij bizar argument gevonden. Ik herken er erg de dubbele moraal in die we vaak bij issues over sekse-gelijkheid tegen komen. Er is immers geen haan die kraait naar alle regelingen voor bedrijven, zoals subsidies voor export en innovatie voor het MKB. Is dat dan wel een overheidstaak?.

Als het over vrouwen gaat wordt het opeens een moreel thema en gelden er heel andere regels. Ook hier dus weer moralisering van het thema en een verwarring tussen een maatschappelijk probleem (onbenut talent van vrouwen aan de top, ongelijke toegang tot topfuncties) en het gedrag van individuen.

Ik heb mijn knopen geteld, en de databank weggehaald bij het Nationaal Register, en ondergebracht bij een zelfstandige stichting waardoor mijn ministerie ook meer op afstand kwam te staan. Zo kon ik in ieder geval verder, en dat was mijn belangrijkste doel.

De databank functioneert nog steeds, en werpt voorzichtig resultaten af. Gelukkig. Maar is het nog niet genoeg.

Wat voor vrouwen in het bedrijfsleven geldt, gaat ook op voor vrouwelijke hoogleraren. Dat is, als we het internationaal vergelijken, bedroevend laag. Natuurlijk, ook internationaal spelen hier problemen. Het blijft onaanvaardbaar dat een identiek artikel, aangeboden door een Marc, een betere beoordeling krijgt dan een aangeboden door Margherita Higgins. Net zo onaanvaardbaar vond ik het dat ik bij de eerste ronde zwaartekracht subsidies – de grootste wetenschappelijke subsidies – alleen met mannen op het podium stond, overigens ook alleen mannen uit de beta en medische hoek. Gelukkig zag NWO dat ook in en hebben we in de beoordelingsstructuur meer aandacht voor diversiteit gevraagd, ook in betrokkenheid van junio-onderzoekers. Ik ben er eigenlijk wel trots op dat bij de laatste ronde de vrouwen in de meerderheid waren.

Hoe kan het dat de topuniversiteiten van de wereld er wel in slagen veel vrouwen aan te stellen, en Nederlandse universiteiten niet? Ik herinner me nog dat ik in 1997 visiting fellow werd aan het Center for European Studies bij Harvard University, en me verbaasde over het grote aantal vrouwelijke hoogleraren dat daar rondliep. Het argument dat ‘je de beste wilt hebben’ en het ‘dus’ een man wordt, ging daar blijkbaar

niet op... Twee jaar geleden was ik er overigens weer, en sprak met een groep Nederlandse studenten en post-docs die daar nu verblijven. En... zij hadden precies dezelfde observatie... Dat zegt misschien meer over de hardnekkigheid van de ongelijkheid hier dan over de ontwikkelingen daar.

Om een inhaalslag te maken heb ik de Westerdijk leerstoelen ingesteld. Honderd jaar na de benoeming van de eerste hoogleraar Johanna Westerdijk konden we een kleine inhaalslag maken. En ook hier gold; het is niet zo dat vrouwen er niet zijn, maar in de heftige competitie verliezen ze het om redenen die weinig of niets met kwaliteit te maken hebben, van mannen. En ook hier kwam dezelfde kritiek; wie wil er nu een Westerdijk-hoogleraar zijn? Dan ben je toch een excuus truus? Gelukkig zijn er steeds meer vrouwen – en mannen – die met mij en met Neelie Kroes zeggen: nou, maar dan zit je er toch maar mooi, en als je eenmaal op zo'n positie zit als hoogleraar, kan je laten zien wat je waard bent.

De test is nu of de Westerdijk leerstoelen echt extra leerstoelen voor vrouwen oplevert. Ik heb er alles aan gedaan om te voorkomen dat vrouwen nu op Westerdijk leerstoelen benoemd worden, en mannen op reguliere leerstoelen, maar universiteiten moeten het wel doen.... Hier in Leiden hebben ze in ieder geval een goede stok achter de deur met diverse Athena's Angels die – zeer effectief – anderen met humor een spiegel voor houden (en in ieder geval niet beticht kunnen worden van een slachtofferrol, want ze hebben talloze grants en prijzen binnen gehaald). En het goede nieuws van vandaag

is dat bekend is geworden dat er vrouwelijke hoogleraren dankzij de Westerdijk leerstoelen zijn benoemd.

Overigens, in de wetenschappelijke wereld moeten we niet alleen af van het gekmakende publicatie systeem ('publish or perish'), maar ook van al te grote nadruk op excellentie. Dat leidt tot een Mattheus effect en een 'the winners takes all' benadering. Meer ruimte voor diversiteit kan ook hier geen kwaad.

Ik kreeg ook kritiek van een andere kant, onder andere van mijn eigen partijvoorzitter. Want waarom maakte ik me allen druk over topvrouwen en vrouwelijke hoogleraren, en niet voor vrouwen met weinig opleiding? Kennelijk had Spekman het Trouw-interview gemist, inclusief alle commotie die dat met zich meebracht...

Ik baalde daarvan want ik heb zeker net zoveel tijd en energie gestoken in programma's voor vrouwen die een eerste stap naar opleiding of werk zetten, maar het bleek veel moeilijker daar de aandacht in de Kamer en media voor te krijgen. beperkt. Daardoor kwamen deze initiatieven bij het grote publiek onvoldoende uit de verf. Vrouwen om wie het ging wisten ze echter heel goed te vinden. Ik noemde al het programma 'Kracht on Tour'. Maar ik ben ook best trots op bijvoorbeeld EVA, dat gericht is op het stimuleren van vrouwen om actief te worden in een baan, scholing of als vrijwilliger. Dat bevordert hun zelfrespect, en is gericht op het wegnemen van belemmeringen als taal-, reken-, en

computervaardigheden aan de ene kant, en ondersteunen bij de zorg voor kinderen aan de andere kant. En daarmee kunnen we ze helpen een stap naar betaald werk te zetten. Geen overbodige luxe: er zijn in Nederland meer dan een miljoen laagopgeleide vrouwen die niet werken, en 73 procent van de laagopgeleide is niet economisch zelfstandig (tegenover 46 procent gemiddeld).

Mijn activiteiten voor topvrouwen kwam niet voort uit het feit dat ik nu precies deze groep zo zielig vond. Maar omdat het model staat voor de gebrekkige toegang en doorstroming van vrouwen op de arbeidsmarkt, van de eerste stap via Eva, herintreding en doorontwikkeling via Kracht on Toer tot een toppositie in een bedrijf of universiteit. Zichtbaarheid van rolmodellen is daarbij van groot belang. Dat geldt voor vrouwelijke hoogleraren, voor vrouwen in het bedrijfsleven en voor vrouwelijke ministers. En daarom is het ook zo belangrijk dat we solidair met elkaar zijn, onze ervaringen met elkaar delen en jongere generaties op sleeptouw nemen. Zoals mijn tante en moeder een voorbeeld voor mij waren, zo ben ik weer een voorbeeld voor anderen. En ik denk zomaar dat jullie allemaal in de zaal dat ook zijn. Laten we daarom het ‘old boys network’ inruilen voor een ‘great girls network’. En dus vooral solidair met elkaar zijn, en elkaar helpen. Want het gebeurt mij nog te vaak dat ik hoor dat vrouwen die zelf een belangrijke functie hebben, niet erg enthousiast worden van een nieuwe vrouwelijke collega.

Terug naar de tweedeling tussen bakfietsmutsen en carrierefeministen. Die doet het goed in een column, maar raakt die ook de kern? Neen. Want die tweedeling schept feitelijk een valse tegenstelling tussen werk en carrière aan de ene kant en zorgtaken aan de andere kant. Belangrijker nog is dat het de disbalans tussen deze twee vooral als probleem van vrouwen formuleert; zij moeten kiezen, of andere keuzes maken, maar hoe dan ook zelf het dilemma zien op te lossen. Daarmee verdwijnt de maatschappelijke structurele ongelijkheid naar de achtergrond, en krijgt een maatschappelijk probleem een vertaling naar een individueel verwijt. Een verwijt waarin vrouwen het nooit goed doen en nooit goed kunnen doen. In plaats van verwijten naar vrouwen moet de aandacht veel meer uitgaan naar de cultuur in bedrijven en organisaties, naar de beslissers bij nieuwe functies, de stilzwijgende mechanismen die spelen bij sollicitaties en vertrek. Dat vraagt moed van leiders. Een mooi voorbeeld hoorde ik laatst bij een technisch bedrijf in de watersector. De CEO had zijn best gedaan meer vrouwen aan te trekken, en dat was ook redelijk gelukt. In de top van het bedrijf was zo'n 20 procent vrouw. Hij ontdekte alleen dat veel vrouwen ook vrij snel weer het bedrijf verlieten. Hij is die vrouwen gaan interviewen en kwam er achter dat er nog veel schortte aan de organisatie, maar vooral aan de cultuur van de organisatie. Met die informatie is die het beleid gaan aanpassen. Met, voor zover ik weet, redelijk succes; vrouwen blijven. En onder die condities mogen we van vrouwen zelf ook wat vragen. Namelijk dat werken niet altijd leuk hoeft te zijn, en carrière maken offers kan vragen. Zoals buitenlandse

vrouwelijke hoogleraren opmerken over hun vrouwelijke Nederlandse collega's: What strikes me about the Netherlands is how often women ask me, 'But when do you have time for yourself?' That is a concept I was not familiar with in my home country (Italy). Iets doen voor jezelf, dat is net zo Nederlands als dat iets 'leuk' moet zijn.

Tegelijkertijd leren buitenlanders ons ook waar we trots op kunnen zijn. Mijn burens zijn een Italiaanse ingenieur en een Britse juriste, met twee kinderen. Zij hebben overal gewoond en weten alles van gebrekkige voorzieningen, enorme reisafstanden en ander ongemak. Ze werken beiden (bijna) fulltime. En... hebben sinds kort een bakfiets. Ze genieten en willen nooit meer ergens anders werken. De goede sociale voorzieningen en grote bereikbaarheid mogen we koesteren.

Maar ook de politiek moet zich aangesproken voelen. Een van de redenen waarom we in Nederland zo achter lopen, is dat we nooit echt hebben durven kiezen voor voorzieningen die werk en zorg in balans brengen. Zie de slingerbeweging rond de kinderopvang, de treurige uitzondering die jarenlang in de sociale zekerheid is blijven bestaan voor alfa-hulpverleners (ik ben er van overtuigd dat dit ondenkbaar was geweest als alfa-hulpverleners voor 99,9 procent mannen in plaats van vrouwen waren). Tegen die achtergrond is de keuze van veel Nederlandse vrouwen begrijpelijk; ze tonen zich beleidsresistent voor zwabberend beleid.

Er is ook een positieve conclusie denkbaar; er is nog heel veel te verbeteren en dat kan als we dat willen. Als we het willen, is het simpel een kwestie van doen.

De Me Too campagne heeft laten zien wat een enorme kracht er uit kan gaan van een spontaan, maar gericht protest. Die energie en die samenwerking moeten we vooral zien vast te houden. Emancipatie is een werkwoord, zeg ik vaak. Dan ligt er nog een wereld voor ons open! Op naar een mooie toekomst! Zoals mijn tante Annie zou hebben gezegd: ‘vergeet nooit het verleden, koester wat door strijd is bereikt, en blijf verlangen naar het betere’.